

рідною мовою на могильній плиті. У Нью-Йорку ще можна було знайти каменяра, який знав кирилицю. Але в маленькому містечку штату Північна Дакота — майже нереально.

Митрополит Мстислав (Скрипник) на колінах перед труною Святослава Шрамченка. Побратими по зброї розгортають над домовиною старшого лейтенанта прапор ВМС УНР. 28 червня 1958 р. / Фото: з архіву Українського історичного та освітнього центру Нью-Джерсі.

Отже, Скрипник вирішив знайти місце, де українці покоїтимуться серед своїх. Року 1954 у місті Саут-Баунд-Брук він викупив 23 гектари землі. У центрі цвинтаря звели церкву. За задумом, вона стала меморіалом, намогильним каменем для мільйонів тих, які загинули під час Голодомору 1932-1933 років. Адже Степан Скрипник — виходець із Полтавщини та від знайомих та рідних знав, що тоді відбувалося. Але фізично у крипті храму є лише одне поховання — самого митрополита Мстислава. Ну і ще пам'ятна таблиця його командирів часів війни за незалежність — очільникові легендарної 3-ї стрілецької Залізної дивізії генералу-полковнику Олександрові Удовиченку.

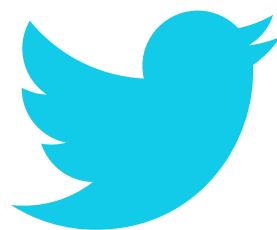
До слова, в Україні є санітарні вимоги щодо створення кладовищ: 300 метрів від людських помешкань. Натомість у Саут-Баунд-Бруці цвинтар — за 30 метрів від житлової забудови. І це нікому не заважає. І ніхто не кричить, що "всі помруть", як у нас під Києвом від сусідства з національним військовим меморіалом.

Востаннє я був на тому кладовищі у 2021 році. Тепер основна його частина заповнена. За деякими оцінками, на кладовищі поховано понад 10 тисяч осіб. Серед них є чимало визначних фігур: політичний провід УНР, зокрема кілька президентів і глав українського уряду у вигнанні, представники визвольного руху, дисиденти, культурні діячі, митці та військові. До певного часу в Баунд-Бруці ховали лише православних. Великою подією став похорон на цьому кладовищі першого греко-католика. Рішення ухвалювали на рівні єпископату УПЦ. Дозвіл особисто дав митрополит Мстислав. Нині там лежать і православні, і греко-католики, і атеїсти.

Собор святого Андрія Первозваного, Саут-Баунд-Брук, Нью-Джерсі / Фото: wikipedia.org

Попри етнічну, мовну, культурну та вояцьку спільність, стосунки вихідців з різних регіонів України й різних хвиль не були простими. Конфесійна належність для самоідентифікації українців також стала надважливою. Про це є цікава історія з 1940-х років. У таборах ДіПірівала підготовка до Дня Соборності України. Так тоді називали День Незалежності. Пропозицію запросити наддніпрянських українців на свято ледь не одноголосно заветували. Мовляв, "нашо нам ті східняки, вони нам зіпсують свято".

Фактично, галичани святкували День Соборності України без соборности. Сьогодні це можна вважати історичним анекдотом і абсурдом. Але так було.

Читайте також: **Україна має древні традиції поховання воїнів. Як це було і як впливає на вшанування полеглих сьогодні**

Найбільший військовий меморіал

Могила генерал-хорунжого Армії УНР Петра Самутина / Фото: надав Вахтанг Кіпіані

З джерел та особистих обрахунків на території меморіалу мені вдалось встановити деякі співвідношення кількості вояків, похованих на цвинтарі Святого Андрія. Отож найбільше тут вояків армії Української Народної Республіки — щонайменше 316, січових стрільців — 54, представників Галицької армії, Української галицької армії та Червоної української галицької армії — 81. Також чимало дивізійників — 94, і вояків УПА — 46. Є й могили червоноармійців, представників Буковинського куреня та Карпатської Січі. І їхні поховання можна розпізнати.

Особливість військових поховань на цвинтарі Святого Андрія у тому, що на надгробних плитах вказували доволі багато інформації. У нас же нема традиції висікати на надгробному камені місце народження та спочинку, професію, освіту, захоплення. Натомість у США це норма. Інформація на надгробках значно глибше розкриває постать спочилого чи спочилої. Наприклад, коли я гуляв ділянкою дивізійників на цвинтарі у Філадельфії, то на одній із плит я помітив шахові фігури.

Прочитав про людину в інтернеті — це чемпіон штату з шахів. На іншій могилі — тенісна ракетка, що є символікою певного клубу. Тобто покійний грав у клубі або вболівав за нього. Подібне є і на цвинтарі Святого Андрія. Якщо бачиш на могилі кетяг калини, то з високою ймовірністю це похований січовий стрілець. Наддніпрянець же ніколи не зобразить калини на плиті. Його могила буде увінчана хрестом. Якщо хрест із мечем — то це точно вояк. Якщо люди були селянами або пережили Голодомор — можуть бути пшеничні колоски.

||

Могила військового Армії УНР Олександера Бойка / Фото: надав Вахтанг Кіпіані

Коли я із десяток разів пройшов цвинтар, то виникло питання: Чому могили вояків армії УНР марковані відповідними хрестами, написами та символікою? А ось вояки Збройних сил Української Держави часів гетьмана Скоропадського ніяк не позначені? Хоча їх там теж ховали. Вояки Буковинського куреня, які діяли у складі німецької армії, теж воліли б себе не видавати.

Зокрема й тому, що їх звинувачували у трагедії Бабиного Яру. Хоч цю інформацію уже спростували, належність до куреня все ж було клеймом для них. Можливо, вони себе не "виокремлювали" через питання безпеки. Адже у 1970-х на цвинтар приходили вандали й невибірково малювали на могилах свастику. Звісно, советська агента діяла навіть за кордоном. Попри те, цих військових все ж можна впізнати за специфічними хрестами. Наприклад, поховання Петра Войновського, командира буковинців, має так званий "буковинський хрест", який ні з чим не переплутаєш.

Але є й інші ситуації. На могилі Петра Григоренка вказано, що він генерал радянської армії. Йому нічого було соромитись. Він був воїном і військовим кібернетиком. Не брав участі у розстрілах чи депортаціях галичан або чеченців, відбув примусове лікування у психіатричній лікарні, був дисидентом, очолював Українську Гельсінкську групу і, зрештою, емігрував, був позбавлений радянського громадянства. Втім чимало українців соромилось маркували себе червоноармійцями або якимось пов'язувати себе з армією СРСР. Я нарахував лише 7 таких могил, але їх може бути більше.

Читайте також: [Україні потрібен Національний пантеон](#)

Нагороди та вшанування

Ще одне запитання: Які військові нагороди зображати на надмогильному камені? На цвинтарі Святого Андрія його вирішили розумно. На пам'ятнику міститься зображення, як правило, лише однієї нагороди, найвищої та найвагомішої для комбатанта. Така ідея вписується і в наш контекст.

Тож ми можемо її перейняти. Натомість частенько, зокрема на Марсовому полі у Львові, бачу, що на могилах зображають геть усі нагороди. Наприклад, поряд з орденом імені Богдана Хмельницького чи з бойовим "За мужність" може бути вказана не надто цінна нагорода, яку вручили місцеві чиновники або громадські організації. А нам треба, аби навіть через десятиліття, глянувши на пам'ятник, можна зрозуміти,

НОВИНИ ПАРТНЕРІВ

РЕКЛАМА

ким був цей воїн. Адже ми будемо меморіали і для майбутніх поколінь.

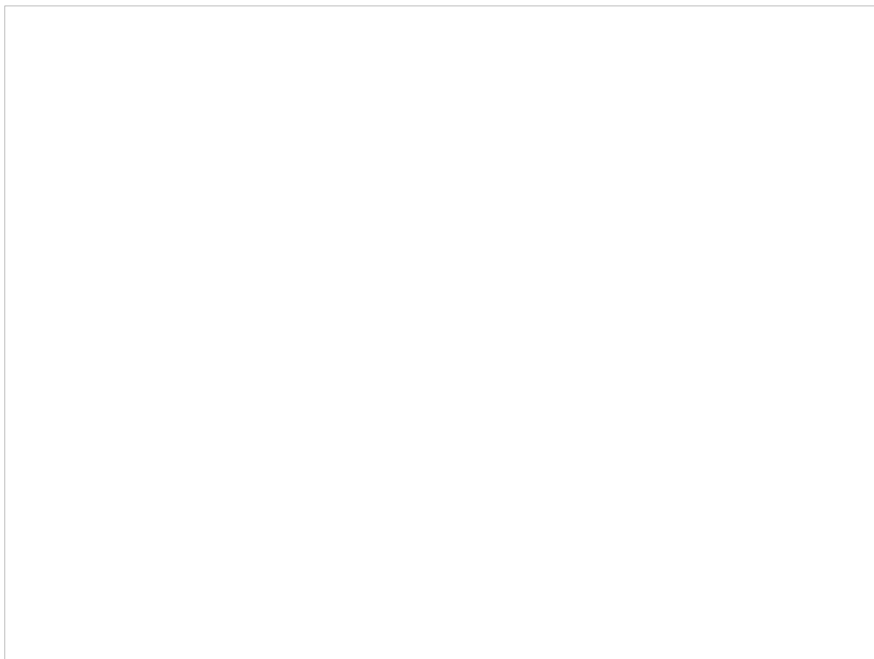

Планкетка з нагородами на могилі козака Армії УНР Матвія Суржка / Фото: надав Вахтанг Кіпіані

На Саут-Баунд-Бруці також є цікавий пам'ятник козаку армії УНР Матвієві Суржку. Біля його кольорового фото, де він у мундирі, висить планкетка, на якій чимало нагород. Виглядає дуже солідно. Може здатися, що це — найзаслуженіший і найгероїчніший із вояків.

Поруч із ним лежать адмірали, генерали, але вони не мають і половини таких нагород. Тож це, певно, єдиний випадок на цвинтарі, де вказані нагороди за, скажу делікатно, невідповідні заслуги. Матвій Суржко дійсно був в армії УНР. Проте його військові заслуги значно скромніші. Просто частина його нагород — ювілейні та подячні, деякі просто куплені.

Є на меморіалі Святого Андрія ще одна могила, яка вибивається з ряду військових поховань, — Петра Дяченка. Йому побратими встановили бронзове погруддя. Він служив штабскапітаном російської імператорської армії, командиром легендарного полку "Чорних запорожців" Армії УНР, майором війська польського та полковником "Українського Визвольного Війська" та Української Національної Армії під час Другої світової. Також він був і в армії гетьмана Павла Скоропадського, але чомусь цієї інформації не вказано.

Могила Михайла Яворського, який у складі армії США воював у В'єтнамі / Фото: надав Вахтанг Кіпіані

Майже сотня українців, яка похована на цвинтарі, служила вже у збройних силах США. Це переважно друге покоління українських мігрантів. Підписані вони переважно латиницею, але їх можна впізнати за українськими іменами та прізвищами.

Написи на надгробках таких воїнів регулюють норми військового відомства США. Натомість, біля таких поховань встановлені бронзові або пофарбовані під бронзу таблички. Їх розміщує організація українсько-американських ветеранів. Кілька разів на рік до цих могил приносять вінки чи свічки від уряду та вдячного американського

народу — за службу.

Тепер квіти ставлять на всіх вояцьких могилах цвинтаря. Вирішили, що так справедливо. Навіть щодо тих, хто в американському війську ніколи не служив, а боровся за Україну. Загалом абсолютна більшість з-понад тисячі військових поховань, у яких покояться вояки українських збройних формувань, підписані українською мовою. Лише один знаний вояк, полковник армії УНР, автор цікавих споминів Володимир Кедровський, на пам'ятнику має напис англійською. Очевидно, так вирішила його родина.

Читайте також: [Радянські військові меморіали в Україні: статус де-юре і де-факто](#)

На спомин про митців і діячів

Кенотаф Симонові Петлюрі / Фото: надав Вахтанг Кіпіані

Є на цвинтарі в Баунд-Бруці декілька кенотафів — могил без останків. Їх ставлять тим людям, які загинули далеко, і немає змоги повернути тіло додому. Або ж тим, хто зник безвісти. Перший кенотаф — Симонові Петлюрі. Плита лежала на могилі в Парижі. Як тільки пам'ятник на могилі замінили, митрополит Мстислав забрав плиту до Америки. Другий належить Павлові Скоропадському. Він загинув в останні тижні Другої світової і похований у Німеччині. Один із його прихильників поставив камінь з висіченим портретом гетьмана, щоб мати місце пошани та пам'яті для гетьманців, які жили за океаном.

Серед пам'ятників також є один, який не надто притаманний для військових поховань. Це прикрашений різьбою хрест. Могила належить Валентині Сім'янцеві з Вовчанська, воїну армії УНР. Він був інженером та скульптором, автором кількох книжок, тож ескіз пам'ятника з квітковим орнаментом намалював для себе сам.

Пам'ятник на могилі воїна Армії УНР Валентина Сімянцева / Фото: надав Вахтанг Кіпіані

Виокремлюється і поховання художника Миколи Бутовича. Також є кілька пам'ятників, дизайн яких розробляв визначний графік Яків Гніздовський. Дуже красивий пам'ятник на могилі поета і теж колишнього вояка Євгена Маланюка.

Це плита з вирізаним всередині хрестом та бронзовою посмертною маскою. Спершу це дизайнерське рішення мені не сподобалося. Гадав, там завжди буде збиратися опале листя. Аж поки не побачив фото цього пам'ятника влітку. У вирізаному хресті, немов з серця письменника, квітли квіти. Проте поховання літератора цікаве не лише цим. Незадовго до смерті Маланюк написав статтю до вісника "Український інженер". Автор дуже просив, щоби текст дали на погодження після верстки. Але не дочекався. Тож число журналу з його статтею поклали йому у гріб.

На цвинтарі є пам'ятник Володимирові Юрковському, людині, яка свого часу зробила найбільший фінансовий внесок на підтримку української науки. Усі свої заощадження він пожертвував українській катедрі в Гарварді. З цих грошей досі фінансують наукові дослідження, стипендії тощо. Пан Юрковський теж був військовим. Воював в американських збройних силах ще у Першій світовій, але завжди вважав себе українцем.

Тут похований і засновник ресторану "Веселка" в Нью-Йорку, пластун і вояк Володимир Дармохвал. Він створив знамените місце, де досі подають українські страви. Голівуд у своїх фільмах не раз показував цю колоритну локацію. Неподалік — пам'ятник родині Пилишенків. Василь Пилишенко був матросом українського флоту часів революції. Його син Мірко передав до Дніпра свою чудову книгозбірню та архів, які збирав усе життя. Там міська влада створила бібліотеку української діаспори. А її назвали іменем сенатора Джона Маккейна.

Могила Євгена Маланюка / Фото: надав Вахтанг Кіпіані

На цвинтарі Святого Андрія поховані і президенти УНР у вигнанні Андрій та Микола Лівіцькі, голова Ради Міністрів УНР Борис Мартос, публіцист Дмитро Донцов, дисиденти Святослав Караванський, Ніна Строката, скульптори Оксана Лятуринська, Сергій Литвиненко, письменники Василь Барка, Тодось Осьмачка, Докія Гуменна.

Поховання українських діячів супроводжували клеписдрами та некрологами в таких українських виданнях, як "Свобода", що вже століття неперервно виходить за океаном. Часто клеписдри містили рядок "Замість квітів на могилу просимо скерувати гроші на...".

Останні прохання спочилих були різні: на будинок ветеранів, видання енциклопедії українознавства, на громадські організації, церкви, театри, університети тощо. Для патріотичних наших земляків за океаном гроші були ресурсом, які треба використати раціональніше. Бо квіти на могилі зів'януть за кілька днів, а українська справа житиме.

—
Анна-Лілія Кокора, журналістка; опубліковано у виданні "Локальна історія"

Читайте також:

- **Чому в Україні досі немає Національного меморіального військового кладовища**
- **Сім'ї загиблих воїнів проти чиновників: "Нам плюнули в обличчя і запропонували знову ходити по бюрократичному колу"**
- **Як влада дурила людей про створення меморіалу загиблих воїнів в Биківні**
- **Алла Горська: запалюючи інших, згоріла сама**
- **Конфлікт влади й родин загиблих героїв продовжується. Що далі?**
- **В Україні відзначають День пам'яті жертв політичних репресій**
- **Могили видаючихся українців в мирі: хто похоронен и где**

[Share 0](#)

Читайте «Аргумент» в [Facebook](#) и [Twitter](#)

Если вы заметили ошибку, выделите ее мышкой и нажмите **Ctrl+Enter**.

Коментарі

ВІДЕО

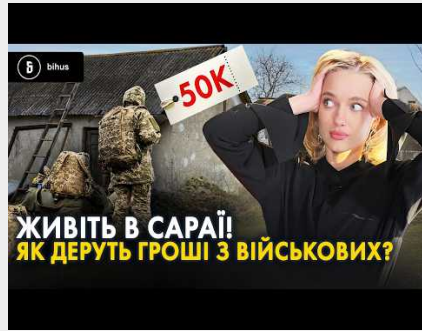
Про що не можна було жартувати в СРСР

HEAVY SHOT, VAMPIRE, NEMESIS: як «Баба Яга» б'є ок*пантів

Воюєш? Плати більше! 50к за оренду і космічні комісії: як виглядає ринок житла на фронті?

[Головна](#) [Про сайт](#) [Опитування](#)

© 2011 «АРГУМЕНТ»

Републікація матеріалів: для інтернет-видань обов'язковим є пряме гіперпосилання, для друкованих видань - за запитом через електронну пошту. **Посилання або гіперпосилання повинні бути розташовані при використанні тексту - на початку використовуваної інформації, при використанні графічної інформації - безпосередньо під об'єктом запозичення.** При републікації в електронних виданнях у кожному разі використання вставляти гіперпосилання на головну сторінку сайту argumentua.com та на сторінку розміщення відповідного матеріалу. За будь-якого використання матеріалів не допускається зміна оригінального тексту. Скорочення або перекомпонування частин матеріалу допускається, але тільки в тій мірі, якою це не призводить до спотворення його сенсу.

Редакція не несе відповідальності за достовірність рекламних оголошень, розміщених на сайті, а також за вміст веб-сайтів, на які дано гіперпосилання.

Контакт: uargumentum@gmail.com